

"За някои скито-сарматски антропонимични реликти в късносредновековната българска антропонимия." – доклад от Националната конференция в чест на 85-годишнината на академик Иван Дуриданов. Ономастика, лексикология, етимология, етнолингвистика, социоллингвистика, проведена на 9–10 май 2005 г. Приет за печат в сборник с материали от конференцията. Публикуван като статия в електронното списание "Българска Наука" (БГ-Наука) брой 24, декември 2009 г. (стр.9-19)

СКИТО-САРМАТСКИ СЛЕДИ В КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА АНТРОПОНИМИЯ

гл.ас. д-р Петър Голийски
секция "Арменска филология", катедра "Класически Изток", ЦИЕК

Обикновено, когато се изследва българската антропонимия, анализът се ограничава до паралели и етимологии в рамките на славянските или на околните балкански неславянски езици и народи. Тази традиция, завещана още от времето на първите наши езиковеди, се спазва упорито и досега. Пред 2000 г. обаче пръв сериозен пробив в тази практика беше трудът на ст. н.с. Валери Стоянов, озаглавен "Историята на изучаването на Codex Cumanicus. Кумано-печенежки антропоними в България през XV век". На базата сведения от голям брой османски данъчни регистри В. Стоянов установи в българските земи наличието значителен брой на славянски лични имена от периода на XV – XVI век, повечето от които авторът определя като кумано-печенежки. В процеса на работата по дисертацията ми на тема "Ономастични и лексикални аспекти на арменското етническо присъствие в българските земи през Средновековието" аз ползвах също османски документи и се натъкнах не само на значителен брой антропоними от арменски произход, но също и на известен брой имена, които имат много древен скито-сарматски произход. Повечето от тях прилагам със съответния анализ по-долу в избучен ред.

1. **Аксан** и **Акшано** (по-малко вероятно разчитане като *Акшатоз* или *Акшаюз*, Велико Търново, 1516–1517 г.).¹ Според Красимира Мутафова, позоваваща се на Стефан Илчев, *Аксан* идва от *Асен* или *Аксенти*. *Аксенти* пък е производно от *Авксенти* или *Авксентий* "който се увеличава". Името било рядко срещано в Западна България. За името *Акшано* авторката предлага връзка с турското *akşam* "вечер".²

Една слабост на нашите българисти-ономасти, изследващи антропонимията, е тази, че те екстраполират антропонимичната картина от XX век към имена, които са регистрирани още през XV–XVII век. Това води до етимологии като горната, която извежда произхода на име като *Аксан* от *Аксенти* (Авксенти), без изобщо да се отчита фактът (установен чрез честотни наблюдения в османските регистри), че подобни "купешки" имена, навлезли в по-новата българска именна система под църковно влияние, изобщо не са били популярни сред българското население преди 500 или 400 години. Красимира Мутафова се позовава на мнението на Стефан Илчев, че името *Аксенти/Авксенти* е "било рядко срещано в Западна България". Стефан Илчев прави това твърдение на базата на източници от XX век. За XV или XVI век за *Аксенти/Авксенти* може да се каже, че "изобщо не се среща не само в Западна България, а и въобще" извън църковните среди. Така че връзката *Аксан/Акшано* и

¹ Мутафова, К. *Старопрестолният Търнов в османотурската книжнина*. В.Т., 2002, с. 259

² Пак там. с. 259

Аксенти/Авксенти трябва директно да се отхвърли. По-вероятна е връзката с турското *akşam* “вечер” с оглед на времето на раждане на детето, но и тя не бива да бъде абсолютизирана, защото съществува и друга етимология, чието достойнство се състои в съществуването на директни източни антропонимични паралели на въпросните български имена.

Известно е, че около 530 г. във византийската армия на Велизарий в Персия имало отряд от 600 конници, които били предвождани от “масагетите” Симмас (Σίμμας) и *Аскан* (Ἀσκάν). Във връзка с името на “масагета” *Аскан* твърде интересна е записаната в град Прилеп фамилия *Ашканов*, за която Стефан Илчев предполага евентуална разновидност на Ачкаканов.³ По-скоро обаче *Ашканов* е реликтова фамилия, свързана с името на *Аскан*. Тъй като в гръцкия няма звук и буква “ш” най-вероятно оригиналното звучене на името не е било *Аскан*, както пише Прокопий, а *Ашкан* или пък двете форми са съществували успоредно. Последното е особено вероятно, защото, както отбелязва Сергей Толстов, големият средновековен енциклопедист Бируни извежда генеалогията на династията *Ашканиш-Аршакиди* от *Ашк* или *Аск*, който бил син на Кей-Хосров. Толстов добавя, че името *Ашк* влиза като съставен елемент в имената на четирима хорезмийски царе в списъка на Бируни – двамина *Аскахамука* и двамина *Аскахвара*. За съжаление Толстов не предлага етимология на имената *Ашк/Аск* и *Ашканиш*.⁴

За партските Аршакиди под името *Ашканиди* говори и ал-Масуди в своето съчинение “Златните наноси”.⁵

Хорезмийското или по-скоро северноиранското лично име *Ашк/Аск* има и свой топономичен паралел и то отново приблизително в същия географски регион. На една карта от Гийом Делил от 1705 г., очертаваща границите на Римската империя сл.Хр. и “варварите”, чието копие се съхранява в Народната библиотека “Св.св. Кирил и Методий” в София под сигнатура Кр IV 783, е отбелязана планинска верига с надпис: *Ascanimia sive Ascantancas Mons*, т.е. *Асканимия или планината Аскантанкас*. На картата на Делил тя е означена западно от планината *Imaus* (Имеон) и северозападно от *Turris lapidea*. Западната част от тази планинската верига *Ascanimia* е означена като *Tapurii Montes*. *Turris lapidea* означава “Каменната кула” и съответства на прохода по течението на река Вахан Даря, откъдето минавал в древността важен търговски път в посока на Китай. Имаус/Имеон е масивът на Тянь Шан и Памир-Хиндукуш, т.е. интересуващата ни планинска верига се е намирала на северозапад или по-скоро на запад от Памир. *Tapurii Montes*, т.е. Тапурските планини, най-западният дял от *Ascanimia*, са достигали до Тапуристан по югоизточния край на Каспийско море и следва да се отъждествят с днешните Голям и Малък Балхан. Следователно цялата верига *Ascanimia/Ascantancas* отговаря на хребета Копет даг. Северно от Копет даг е не само Хорезм, но и коренните земи на Партия с нейната династия Аршакиди/Ашканиш.

С оглед на всичките горни данни може да се счита, че имена като *Аксан* и *Акшано* са метатезирани форми на по-стари *Аскан* и *Ашкан(о)*, които на свой ред имат северноирански (партски, хорезмийски или дори скито-сарматски) произход. След като имената *Ашк/Аск* и *Ашканиш* се срещат при северните иранци, Прокопий правилно нарича Аскан “масагет”.

³ Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилни имена у българите*. С., 1969, с. 56

⁴ Толстов, Сергей. *Древний Хорезм*. М., 1948, с. 235

⁵ Ал-Масуди. “Золотые россыпи.” – Шмидт А. Н. Материалы по истории Средней Азии и Ирана //Ученые записки Института востоковедения. М–Л., 1958. Т. XVI. В Интернет на адрес: www.vostlit.narod.ru

2. Името **Бостин** (*Бостин Йорги*, град Серес, 1473–1520 г.)⁶ не е включено в “Български именник” на Йордан Заимов. То няма славянско звучене, но за сметка на това има редица паралели сред имената, носени от обитавалите някога Северното Причерноморие скити и сармати. На един скито-сарматски надпис от I век сл.Хр., открит в района на Елтеген (днес Геровское), се среща името *Бостак* (Βόστακος); същото име се среща на още един надпис пак от този район, датиран към втората половина на II век сл.Хр.⁷ На друг надпис от втората половина на I – началото на II век сл.Хр. виждаме името *Бостагон* (Βοστάγων);⁸ на още един скито-сарматски надпис от района на Керч, датиран към втората половина на I – началото на II век сл.Хр. откриваме името *Бостакон* (Βόστακων).⁹ Най-вероятно към същата група скито-сарматски имена спада и отразеното в османски документ име *Бостани*, което едва ли идва от *бостан*, а всъщност е едно от много български мъжки имена, съдържащи суфикса *-ан* – *Бост* + *-ан*.

Още по-близо до скито-сарматското *Бостак/Бостакон* е чувашкото мъжко име *Постак* (в чувашкия език началните съгласни се обеззвучават) и явно то има същия произход като нашето *Бостин* и не произлиза от хакаското име *Постай*, както смята В.Ф. Каховский.¹⁰ Впрочем, в случай, че не става въпрос за съвпадение, може да се търси връзка от скито-сарматското име *Бостак* към хакаското *Постай*. Известно е, че през I хил. пр.Хр. територията на Хакасия е била населявана от скитски племена.

Във връзка с антропонима *Бостин* може да се спомене, че през 1467 г. в османски регистър в Дебърско е записано село *Бостово*, чието местоположение днес не може да се установи с точност.¹¹

3. **Васар** (*Стою Васар*, село Малошица, днес Малошийца, Гоцеделчевско, 1473–1520 г.)¹² и **Басарина** (*вдовица Басарина*, град Солун, началото на XVI век).¹³ Валери Стоянов извежда женското име *Басарина* от причастната форма на тюркския глагол *bas-* “стъпвам, тъпча, натискам, притискам; владее, надвивам, побеждавам; връхлитам, нападам внезапно” – *bas-ar*, с евентуално значение “победител, господар”, с която авторът свързва и познатото сред татарската Джучиева династия и във Влашко название *Басараба*. Със същия тюркски корен Валери Стоянов свързва и мъжките имена *Баско*, *Басин* и *Басун*.¹⁴

Ако *Баско*, *Басун* и *Басин* биха могли наистина да се свържат с тюркския глагол *bas-*, то положението с женското име *Басарина* и мъжкото *Васар* е различно. На първо място интересно е да се спомене, че Мариан Войтович посочва древноруските (XIV–XV век) имена *Басарга* и *Басаровитин*,¹⁵ които нямат славянско звучене. Но това, което прави наистина съмнителен тюркския произход на женското

⁶ Цветкова, Б. *Откъси от регистър за ленни владения в Западните Родопи и Серско*. – *Родопски сборник*. Т. I. С., 1965, с. 285

⁷ Корпус боспорских надписей. М-Л., 1965. Надписи № 929 и № 934, с. 515, 518

⁸ Пак там. Надпис № 638, с. 372

⁹ Пак там. Надпис № 645, с. 377

¹⁰ Каховский, В.Ф. *Происхождение чувашского народа*. Чебоксары, 1965, с. 196

¹¹ “Вилаетот Долни Дебар. Опширен пописен дефтер № 508 од 1467 година.” ТДИМН 3. Скопје, 1976, с. 332

¹² Цветкова, Бистра. Цит.съч. с. 311

¹³ Откъс от подробен регистър на солунските жители от началото на XVI век. ТИБИ 3. С., 1972, с. 403

¹⁴ Стоянов, В. *Историята на изучаването на Codex Cumanicus. Кумано-печенежки антропоними в България през XV век*. С., 2000, с. 227

¹⁵ Wójtowicz, M. *Древнерусская антропонимия XIV–XV вв. Северо-Восточная Русь*. Poznań, 1986, с. 179

име *Басарина* (от *bas-ar*) и на мъжкото *Басар* е откритият близо до Керч от III или по-скоро IV век сл.Хр. надпис, в който четем: “*Карп, син на Басар (Βάσσαρος)*”.¹⁶ Вариант на *Басар* може да се смята и българското име *Бесар* (XIII или XIV век).¹⁷

4. **Д а д о** (село Комарево, Плевенско, 1548 г.).¹⁸ Според Йордан Заимов името *Дадо* е вариант на женското име *Дада* или пък е съкратено от името *Дадомир* или пък идва от *Дано*, *Дако* с детско повтаряне на сричката. Женското име *Дада* според Йордан Заимов идва от *дада* – “по-голяма сестра, кака, леля”, а *Дадомир* от по-старо име *Дядомир*, идентично с *Дедомир*.¹⁹ Йордан Заимов открива обаче името *Дадомир* чак в XVIII век, тоест 200 години след като виждаме *Дадо* в османски регистри. Свърх това още през първата половина на XII век е записано едно село в Галиполи, спадащо към домена на византийския император Йоан II Комнин (1118–1143), което носи очевидно негръцкото име *Дадуна*.²⁰

Няколкото предложени от Йордан Заимов етимологии издават несигурност при възстановяване на произхода на името *Дадо*. Изглежда обаче, че *Дадо* също няма славянски произход, а е отново скито-сарматско име, тъй като срещаме антропонима *Дадас* (Δάδας) в един надпис от Анапа от II – началото на III век сл.Хр.²¹ *Дадас* не е единична находка, а се среща общо 19 пъти в различни надписи в Северното Причерноморие.

5. **Д а м а р** (*Обро Дамар*, махала Ая Слая, Солун, началото на XVI век).²² Валери Стоянов свързва името *Дамар* с тюркското *damar* “жила, жилка; сприхав, избухлив, гневлив (нрав)”.²³ Тази дума се среща и в някои от българските говори със значение на “жила, жилка” и поначало се свързва с турското *damar* със същото значение.²⁴ Следва обаче да се обърне внимание, че в много по-древни времена е съществувало идентично по звучене скито-сарматско лично име. В един надпис, открит в Керч и отнесен към първата половина на III век пр.Хр. четем: “*Сосий, син на Дамар (Δαμάρης), амисиец; Мания, жена на Сосий*”.²⁵

6. **И н а к** (*Инак Петко*, село Михалци, Търновско, средата на XVI век).²⁶ Този антропоним има точен скито-сарматски паралел. На един надпис от втората половина на I век сл.Хр., открит в Керч, се чете името *Инах* (Ἰναχος).²⁷

¹⁶ Корпус боспорских надписей. Надпис № 737, с. 425

¹⁷ “Надписи на владетели и боляри.” ХИБ 2. С., 1978, с. 300

¹⁸ “Откъс от регистър на войнуци от Ямболско, Бургаско, Айтоско, Сливенско, Котленско, Шуменско, Провадийско, Силистренско, Русенско, Свищовско, Никополско, Търновско, Плевенско, Ловешко, Врачанско и Оряховско.” ТИБИ 5. С., 1974, с.77

¹⁹ Заимов, Й. *Български именник*. С., 1994, с. 78

²⁰ “Typica Monasteriorum Evergetidis Pantocratoris et Archangeli Michaelis.” ГИБИ 7. С., 1968, с. 126

²¹ Корпус боспорских надписей. Надпис № 1182, с. 699

²² “Откъс от подробен регистър на солунските жители от началото на XVI век.” ТИБИ 3. С., 1972, с. 399

²³ Стоянов, В. Цит.съч. с. 247

²⁴ Вж. например: Узунов, Г. “Изрази с думи от копривщенския говор, които се заместват вече с литературни думи.” – Родна реч. Кн. 5, С., 1943, с. 200; Хитов, Хр. “Речник на говора на село Радовене, Врачанско.” – Българска диалектология. Кн. IX. С., 1979, с. 239

²⁵ Корпус боспорских надписей. Надпис № 249, с. 191

²⁶ “Откъс от подробен регистър на мюлкове и вакъфи в Северна България от средата на XVI век.” ТИБИ 3. С., 1972, с. 432

²⁷ Корпус боспорских надписей. Надпис № 397, с. 262

7. *К а т а н е* (Велико Търново, 1516–1517 г.).²⁸ Този антропоним не е включен в именника на Йордан Заимов. Той е отбелязал само името *Катин*, което според него е съставено от *Като* + *-ин*, идващо от женското име Ката, а то от Екатерина.²⁹ Тази етимология има едно слабо място, а именно че мъжко име е изведено от женско (в българската именна система се наблюдава тъкмо обратното явление), а самото женско име е съкратено от гръцко женско име, което през XV–XVI век, а и по-рано е било напълно непопулярно сред българите.

Имена като *Катин*, *Като* и особено *Катане* могат задоволително да се етимологизират на иранска почва. Известният руски (съветски) иранист Йосиф Оранский анализира сведенията на античните историци Ариан и Квинт Курций Руф, споменаващи, че един от организаторите и ръководителите на борбата срещу македонците на Александър Велики в южната част на Средна Азия се наричал *Катанес* (Κατάνης) или *Катенес* (Catenes). Катан бил довереник на сатрапа Бес, но по-късно заедно със Спитамен пленили Бес и го предали на Александър в 329 г. пр.Хр. След това двамата вдигнали въстание срещу македонците в Бактрия и Согдиана в 327 г. пр.Хр. Историческият контекст не оставя съмнение, че Катан е принадлежал към някоя от източноиранските (скитските) народности. Оранский на базата на известната езикова закономерност, според която преходът на древноиранското поствокално *-t* дава *-l* в пашто, смята, че древноиранското **Katāna* би трябвало да се отрази във формата *Kalān*. Подобна дума (*kalon*) със значение на “голям, старши, главен, глава” е широко разпространена в съвременния таджикски език, в персийско-таджикските говори в Афганистан и изобщо на изток от персоезичната зона. В други източноирански местни езици като вахански и по-северните ягнобски и новосогдийски древноиранското поствокално *-t* се е запазило. Следователно в някои източноирански говори от този район могат да се очакват отражения на древноиранското **katāna* със запазено поствокално *-t*. Като такива Оранский посочва шугнанското, бартангското и рушанското *katanāk*, дарвазкото *kataná* (в Южен Таджикистан) – всички със значение на “голям, старши, главен”. Наред с това Йосиф Оранский добавя ягнобското *kátta* “голям”, шугнанското *kat(t)ā* “голям, велик; едър, порастнал”, рушанското *kat(t)ā* “голям старши”, таджико-узбекското *kátta* “голям”, орошоро-бартангското *katta*, ишкашимското *katā*, дарвазкото *katá*, хазарейското *katā*, афганското *katá* всички със значение на “голям”. Думата *katta* е засвидетелствана и в редица тюркски езици в Средна Азия и Източен Туркестан, но не и извън техните предели, което дава основание на Оранский да предполага нейния ирански произход. Въз основа на това той заключава, че името *Катан* (Κατάνης, Catenes) означава “голям, старши, главен, глава, началник”. Оранский обръща внимание и на засвидетелстваните в гръцки надписи от Северното Причерноморие скито-сарматски имена като *Καττας* (Κάττας – Анапа, средата на II век сл.Хр.),³⁰ *Κατιον* и *Κατοκας* ([Κ]ατίων и Κατόκας – Анапа, II–III век сл. Хр.).³¹ Към тях той прибавя и записаното от Диоген Лаертски скитско име *Καδονιδας* (Καδονίδας), отразващо по-късен преход *-t > -d*. Оранский съобщава, че в гръко-латинско предаване на древноирански имена освен патронимичният суфикс *-анес* (Митранес) се среща и *-енес* (Митренес), което обяснява и вариантите Катанес и Катенес.³²

²⁸ Мутафова, К. Цит. съч., с. 281

²⁹ Заимов, Й. Цит. съч., с. 118

³⁰ Корпус боспорских надписей. Надпис № 1140

³¹ Пак там. Надписи № 1140 и 1179

³² Оранский, И.М. “К имени бактрийского (?) вождя Κατάνης (IV в. до н.э.)” – Центральная Азия в Кушанскую эпоху. Том 1. М., 1974, с. 339–342

Близко до Катанес, Катенес е и записаното през II–III век в Анапа на Таманския полуостров лично име *Катокас*. Абстрахирайки се от гръцкия суфикс *-ас*, стигаме до основата *Каток(а)*. На свой ред тя е почти идентична с антропонима *Котоко* (несъмнено неславянски, макар и лабиализиран), записан в X век при манастира при село Равна заедно с имена като Курт, Испор, Нелаи, Чото и известен брой гръцко-християнски имена.³³ Подобно име е носел и управителят на областта Кутмичевица, заменен от княз Борис I с Домета – *Котокий*.

С оглед на тези бележки основателно може да предположи, че българските имена *Катане*, *Катин*, *Като* (и изобщо такива, съдържащи корена *Кат-*) са от ирански (скитски, сарматски) произход и също имат значение на “голям, висок, израстнал, главен, старши”.

8. *Смурд* (*Иван*, син на *Смурд*, село Калтинец, Горнооряховско, днес слято с града, средата на XV век).³⁴ *Смурго* (*Боце Смурго*, село Чарава, т.е. Царево, днес Делчево, Щипско, 1576 г.).³⁵ Няма логика антропонимът *Смурд* (и вариантът *Смурго* със замяна *д>г*) да бъде съпоставян с думата “смърдя”. *Смурд* обаче има свой великолепен скито-сарматски прототип. Един надпис, открит по всяка вероятност около Керч и датиран към IV век пр.Хр., гласи: “*Бастакас*, син на *Смордо* (Σμόρδος)”.³⁶ Това име е било оцеляло сред населението на Украйна чак до XVI век и то точно в тази му форма. Розалия Керста споменава някой си “*Киндина Хомяка Смордовско*”, като се спира единствено на *Киндин*, скъсен вариант на *Акиндин*, но не анализира антропонима *Смордо*.³⁷

Двеста години преди изсичането на надписа от Керч, в VI век пр.Хр. персийският цар Камбис е имал брат, записан от Херодот като *Смердис*.³⁸ Пак Херодот споменава един персийски военачалник на име *Смердоменес* (Смердомен), който бил сред приближените на цар Ксеркс по времето на похода срещу гърците.³⁹ Древноперсийските имена *Смердис* и *Смардис* означават “високопоставен, възвишен, издигнат”.⁴⁰ Логично е да се възрази, че между XV век сл.Хр. и IV век пр.Хр. лежат 1700–1800 години и е трудно да се прави връзка между имена, разделени от такъв огромен времеви интервал. Обаче специфичното звучене и струпването на съгласни в имената *Смордо* и *Смурд* говорят в полза на приемственост между тях, а не за случайно съвпадение.

9. *Согач* (*Ненче*, син на *Согач*, село Чагор, Битолско, 1468 г.).⁴¹ *Согун* (1690 г.).⁴² В антропонимите *Согач* и *Согун* основата определено е *Сог-*. Тя представлява интерес, защото има паралел в лични имена от Северното Причерноморие. В надпис от градището Танаис в устието на река Дон от I–II век

³³ Попконстантинов, К. “Нови данни за прабългарската антропонимия. (По епиграфски данни).” – Български векове, № 2, 2000, с. 36

³⁴ “Откъс от регистър на тимари в Търновско от средата на XV век.” ТИБИ 1. С., 1964, с. 52

³⁵ “Подробен регистър на джелепкешани в българските земи от 1576 г.” ТИБИ 3. С., 1972, с. 149

³⁶ Корпус боспорских надписей. Надпис № 171, с. 158

³⁷ Керста, Р. *Українська антропонімія XVI ст. чоловічі іменування*. Київ, 1984, с. 47

³⁸ Херодот. *История. Част I*. С., 1986, с. 181

³⁹ Херодот. *История. Част II*. С., 1990, с. 181

⁴⁰ За тази семантика вж. в Интернет на адрес: www.jahani.com/pnames/parsi/boys

⁴¹ “Битолска нахија. Опширен пописен дефтер број 993 и 998 од 1468 година.” ТДИМН 2. Скопје, 1973, с. 181

⁴² “Султанска заповед от декември 1690 г. до влашкия войвода.” – Документи за българската история. Том III. Подбрал и превел П. Дорев. С., 1940, с. 26

сл.Хр. се среща името *Сог* (Σόγος).⁴³ В надпис от Керч от III век сл.Хр. се среща абсолютно същото име.⁴⁴ Още 4–5 имена *Сог* са засвидетелствани в надписи между II век и 244 г. Може да се предполага, че нашите антропоними *Согач* и *Согун* се намират в пряка връзка с горните скито-сарматски имена.

10. **Т а р о** (*Дуйко, син на Таро*, село Песошница, източно от Лерин, днес Анахорион, 1481 г.).⁴⁵ Антропонимът *Таро* има свой прототип в земите непосредствено на север от Дунава. След потушаването на бунта на тракиецата Виталиан през есента на 515 г. един от неговите офицери на име *Таррах* (Ταρράχ), “най-свирепият от хуните”, бил пленен, измъчван и изгорен на клада в град Халкедон. Ото Менхен-Хелфен отбелязва, че *Таррах* не е тюркско име.⁴⁶ Никак не е изключено този *Таррах* да е бил българин, а не хун. Известно е, че Виталиан е разполагал с големи военни части, съставени от хуни и българи. Но дори и *Таррах* да е бил хун, това не означава, че този антропоним не бил разпространен и сред българите, както и предполага възможността *Таро* да е късен вариант на *Таррах*. Например през IX век е известен един български управител на Македония на име *Таридин*, в което *-дин* е суфикс. Персо-арабският автор Ат-Табари пък споменава за един цар на Киш в Средна Азия на име *Таран*.⁴⁷

Таро, *Таридин* и *Таррах* (или по-скоро *Таррак*) могат без затруднение да бъдат етимологизирани на иранска езикова почва. Дигорските (диалект на осетинския език) *tar* и *tarug* означават “мрачен, сумрачен; мрак, тъмнина”. Кюрдското *tari*, белуджийското *tārink*, афганското *tōr* означават “тъмен, черен”. Персийското *tār*, *tārīk* имат смисъл на “тъмен, мрачен”, средноперсийското (пехлевийското) *tārīk* значи “тъмен” и отново пехлевийското *tar* – “тъма”. Согдийското **tarāk* (*t'r'k*) е “тъмен, тъмнина”, партското *tār* също значи “тъма”, а сакското *ttāra-* “тъмен”.⁴⁸

От горните примери личи, че *Таррах* и *Таридин* са от ирански произход. *Таро*, като производно от предходните, изглежда също е българо-ирански антропоним. Всички те имат значение на *Черньо*. Подобни българо-славянски имена се срещат нееднократно в османотурските регистри от XV–XVII век – например *Черно, син на Михно* (село Речин, днес Ресен, Търновско, средата на XV век)⁴⁹ или *Черньо Кирил* (село Борово, Гоцеделчевско, 1473–1520 г.).⁵⁰ Интересното е също така, че согдийското **tarāk* практически е идентично със споменатото вече име *Таррах* или *Таррак*, “най-свирепият от хуните”. Идентично име се крие и в топонима *Тарахинци* (с друго име Горно Гуново), село, записано през XVI век в Щипско.⁵¹ Името е засвидетелствано още в 1335 г. в грамота на сръбския крал Стефан Душан. Към тази поредица следва да се прибави и името на река *Тара*, една от двете реки, образуващи Дрина. Най-вероятно *Тара* означава просто *Черна*, едно типично за балканската хидронимия название (срв. например с Бели и Черни Дрин, Бели и Черни Осъм, Бели и Черни Вит, Бяла Места и Черна Места, Бела Река и Черна Река в Западните Родопи,

⁴³ Корпус боспорских надписей. Надпис № 1256, с. 746

⁴⁴ Пак там. Надпис № 36, с. 43

⁴⁵ “Леринска нахија. Опширен пописен дефтер број 16 од 1481 година.” ТДИМН 2, Скопје, 1973, с. 275

⁴⁶ Maenchen-Helfen, Otto. *The World of the Huns*. Los-Angeles – London, 1973 p. 421

⁴⁷ “История” ат-Табари. Избранные отрывки. Ташкент, 1987, с. 348

⁴⁸ За примерите вж. Абаев, В.И. *Историко-этимологический словарь осетинского языка*. Том 3. Л., 1979, с. 229-30

⁴⁹ “Откъс от регистър на тимари в Търновско от средата на XV век.” ТИБИ 1. С., 1964, с. 48

⁵⁰ Цветкова, Б. Цит. съч., с. 306

⁵¹ “Штипска нахија.” ТДИМН 5. Кн. 2. Скопје, 1980, с. 207

Черни и Бели Лом в Източна България, река Черна в Южна Македония). Трудно е обаче да се представим, че сърби са донесли името Тара.

Такива антропоними са отбелязани като лични и бащини имена не само в XV век, а във втората четвърт на XVII век в католически документи: *Тарьо Драгулинов*, *Васил Тарьов* (село Белене, 1626 г.), *Тарьо Гульов* (село Белене, 1637 г.), *Стоян Тарьов* (село Ореше/Орешане, 1637 г.).⁵²

11. **Х о д о р** (*Ходор Лучка, син на Кабал*, село Дечире, местоположението му не е установено, вероятно се е намирало около с. Червен, Русенско, началото на XVI век).⁵³ Антропонимът *Ходор* не е разгледан от Йордан Заимов, а Валери Стоянов го определя като “антропоним с неясна етимология”. Името се е срещало през средновековието на територията на Украйна, а и днес съществува като фамилия. Розалия Керста е открила в документи от XIV – XV век имена като *Ходоръ*, *Chodor*, *Shotko*, *Ходко*, които тя счита за варианти на *Феодоръ* с характерната за украинската антропонимия замяна $\phi > x$.⁵⁴ В действителност обаче името *Ходор* при българи и украинци не идва от *Феодор* (форма, която на всичко отгоре не се среща при българите), а има скито-сарматски произход. На един надпис, открит в Анапа (Тамански п-в., където впрочем се е намирала и Кубратовата столица Фанагория) и датиран към втората половина на II – началото на III век сл.Хр., се среща мъжкото име *Кодора* (Кодбрас) – “*Сармат, син на Кодора*”.⁵⁵ Съществува предположение, че името *Кодора* произлиза от топонима *Кодори* – река в Абхазия, южно от Сухуми,⁵⁶ макар че по-логично е да е станало обратното.

Това име е съществувало сред българите и преди XV–XVI век, защото е открит пръстен, вероятно от XIII–XIV век, с надпис “*Ходоров пръстен*”.⁵⁷

Като топонимичен паралел на името *Ходор* си струва да се посочи село *Ходоровче*, записано в османски дефтер през 1606 г. Днес селото е известно под името *Одъровци*, Софийско.⁵⁸ Същата метаморфоза от по-старо *Ходоровци* е претърпяло и името на днешното село *Одоровци*, разположено на северозапад от Брусарци, Ломско. Не е изключено подобен да е произходът и на имената на селата *Одърци* (северозападно от Оброчище, Балчишко), *Одърне* (западно от Левски), както и на село *Одрено*, Кривопаланско, записано като *Одрене* около 1642 г.⁵⁹

12. **Ш а в** (*Лягатор Шав*, село Кюлефча, Шуменско, 1548 г.).⁶⁰ Антропонимът *Шав* не е разгледан от Йордан Заимов. Той има доста странно звучене, но би могъл лесно да се етимологизира на иранска езикова почва. Ягнобското *sāw* означава

⁵² Милев, Никола. *Български лични и семейни имена от XVII век*. – Известия на Народния етнографски музей в София. Кн. 3–4, 1921, с. 155, 159, 160

⁵³ “Откъс от подробен регистър на тимари в Източна България от началото на XVI век.” ТИБИ 3. С., 1972, с. 373

⁵⁴ Керста, Р. Цит. съч., с. 63

⁵⁵ Корпус боспорских надписей. Надпис № 1134, с. 666

⁵⁶ Б.И. Надэль. “Ономатология античного Причерноморья”. – Вестник древней истории. М., 1956, кн. 4, с. 75

⁵⁷ “Надписи на пръстени.” – Дуйчевъ, Иванъ. Изъ старата българска книжнина. Том 2. С., 1944, с. 275

⁵⁸ “Непълнен регистър на бащини в Софийско, Пиротско и Пернишко.” ТИБИ 5. С., 1974, с. 234

⁵⁹ “Списък на селищата и брой на домакинствата в Кюстендилско, облагани с джизие. Около 1642 г.” ТИБИ 8., С., 2001, с. 130

⁶⁰ “Откъс от регистър на войнуци от Ямболско, Бургаско, Айтоско, Сливенско, Котленско, Шуменско, Провадийско, Силистренско, Русенско, Свищовско, Никополско, Търновско, Плевенско, Ловешко, Врачанско и Оряховско.” ТИБИ 5. С., 1974, с. 133

“черен”; същото значение имат осетинското *saw*, согдийското *šāw (š'w), хорезмийското *sāw*, партското *sy'w* (от него преминало в староарменския като *seaw*, сега *sew* – “черен”). Сакското *śava* означава “медночервен”, а древноиндийското *śūāva*, *śūāta* “тъмнокафяв”. Според В.И. Абаев от този тип са и скитските имена *Сиавос* (Σιαβος), *Сиавакос* (Σιαβακος), *Сиавагос* (Σιαβαγος), *Савагос* (Σαβαγος), *Созирсавос* (Σοζιρσαβος “Смуглият Созир”). Абаев дори етимологизира етнонима “савромати” като “смуглоръки” – *saw-ærm-a-tæ*.⁶¹

Същото име, и то тъкмо във формата *Шав*, срещаме и в един алански (или по-скоро сарматски) надпис от Одеса от II в. сл.Хр. – “*Аз Хал [направих] подарък на Виссе. Това вретено [надписах] на моя съсед Шав*” (“Æз Хъал мæ лæвар Виссæн [кондтон] ай уæфæн ъл мæ съхаг Шав фъм[ста]”).⁶²

Съществуват два пътя за появата и оттам и за запазването в българската късносредновековна антропонимия на поместените и анализирани по-горе скито-сарматски имена. Единият е те да са пренесени от установилите се в периода XI–XII век в нашите земи печенегите или по-скоро от куманите, заселвали се на отделни вълни южно от Дунава в промеждутъка XII–XIII век. Известно е например, че в 1241 г. от Унгария в България се прехвърлят 40 000 кумански семейства.⁶³ Съгласно установената за печенегите през XI век от проф. Омелян Прицак пропорция на бойци спрямо останалото население 1 : 7,⁶⁴ общият брой на тези хора е бил около 280 000 души. Османските регистри обаче в повечето случаи показват добра съхраненост на иранските форми, което сочи, че тези антропоними са донесени на Балканите от народ, който е контактувал пряко със скито-сарматското население в Северното Причерноморие. Когато през IX век печенегите навлизат западно от река Дон, а век по-късно там се установяват куманите, старото иранско население на областта от Дон до Днепър е било вече силно оредяло вследствие на продължили векове процеси на асимилация с околните славянски или неславянски тюркоезични и угрофиноезични етноси. По тази причина е съмнително куманите или печенегите да са изиграли ролята на антропонимичен посредник между скито-сарматската и късносредновековната българска именна система.

Съмнително е и въпросните имена да са донесени от една група от 16 000 алански заселници, установили се по нашите земи след 1301 г., защото те са били почти напълно изстребени от каталонските наемници (каталаните) на византийска служба през 1306 г. Оцелели само 300 души, както свидетелства участникът в събитията Рамон Мунтанер.⁶⁵

За разлика от куманите и печенегите, доведените на Балканите от Аспарух и Кубер българи са контактували непосредствено със скито-сарматското население в Северното Причерноморие най-малкото в периода между II и VII век сл.Хр., както това личи от данните от различни писмени паметници, в т. ч. и арменски. С оглед на това логично е тези българи да са взаимодействали и по-късно пренесли южно от Дунава различни скито-сарматски лични имена. Това се потвърждава и от географското разпространение на анализираните по-горе антропоними:

⁶¹ Абаев, В.И. *Историко-этимологический словарь осетинского языка*. Том 3. Л., 1979, с. 42-3

⁶² Турчанинов, Георгий. *Памятники письма и языка народов Кавказа и Восточной Европы*. Л., 1974, с. 62-3

⁶³ Павлов, Пламен. “По въпроса за заселванията на кумани в България през XIII в.” – Втори международен конгрес по българистика. Том 6. С., 1987, с. 629 и сл.

⁶⁴ Прицак, Омелян. “Печенегите (пример за социална и икономическа трансформация)”. – Ави-Тохол, Кн. 5, 1996, с.13

⁶⁵ Рамон Мунтанер. *Хроника*. С., 1994, с. 73-4

ПЪРВИ ОСНОВЕН РАЙОН	БРОЙ	ВТОРИ ОСНОВЕН РАЙОН	БРОЙ
Никополско	1	Гоцеделчевско	1
Плевенско	1	Солунско	2
Търновско	4	Битолско	1
Горнооряховско	1	Леринско	1
Шуменско	1	Щипско	1
Русенско	1		

Първият основен район, както недвусмислено личи, обхваща земи на заселване на Аспаруховите българи. Вторият основен район напълно съответства на областта, заета от Куберовите българи, очертана по исторически и археологически данни – от Западните Родопи през Солунско до Охрид. Това сочи, че най-вероятно именно Аспаруховите и Куберови българи са донесли редките и необичайни за слуха на съвременника скито-сарматски племена южно от Дунава, а не много по-късните печенежки и кумански преселници.

СЪКРАЩЕНИЯ

ГИБИ – Гръцки извори за българската история

ТИБИ – Турски извори за българската история

ТДИМН – Турски документи за историјата на македонскиот народ

SUMMARY

In this article are described and analyzed 12 Bulgarian male personal names (*Bostin, Damar, Hodor, Inah, Katane, Smurd, Taro, Vasar* etc.) of ancient Scytho-Sarmatian origin registered in Ottoman fiscal books of 15–16-th centuries. Their appearance cannot be attributed to Cuman’s settlements in Bulgaria, founded in the first half of 13-th century because the Bulgarian name forms are almost identical to the Iranian originals. That means that these names are brought by people who had long and direct contacts with the Scytho-Sarmatians in the region of northern banks of Black See – this is the ancient Bulgarians of the rulers Asparukh and Kuber. And indeed the territorial spreading of these personal names “covers” the lands, colonized by these two Bulgarian groups in 680-685 AD – the former Byzantine provinces Moesia Inferior and Macedonia.